

IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATOK

(200)

MADÁCSY PIROSKA

FRANCIA SZELLEM A NYUGATBAN
(1925—1935)

1992.

SZEGED

1992.

FRANCIA SZELLEM A NYUGATBAN (1925—1935)

Az 1920—30-as évek lírai korszakváltásának művelődéstörténeti háttéréhez

A 20-as évek derekán nemcsak a Nyugat új írónemzedékének, a fiataloknak a beilleszkedése (Sárközi György, Erdélyi József, Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, Török Sophie, Bibó Lajos, Kodolányi János, Nyíró József, Szabó Pál, Tamási Áron stb.) jelent felfrissülést a folyóiratban. Újdonság az esszéisták, a kritikusok nyitottabb irodalomszemlélete, az Európával való dialógus felerősödése. 1925-től a Nyugat eddigi „irodalomteremtő” hivatása kiteljesedik, az alkotó erő mellett a bíráló szellemmel. Az immár havonta két alkalommal megjelenő folyóirat feladatának tekinti a széleskörű tájékoztatást és áttekintést a külföld kultúrájáról és irodalmáról.

Az az „új kulturális reformkor”, amely a századfordulón jellemezte Magyarországot, az általános, nyugati mintájú, egész Európából merített művészeti és irodalmi gazdagodás a háború után természetesen megtörik. Az általános válsághangulatban erősödik a hungarocentrizmus, de főleg az értelmiség hivatalos köreiben. Laczkó Miklós átfogó tanulmányban elemzi a magyar kultúra nemzetközi kapcsolatait a 20. század első felében.¹ Véleménye szerint a francia hatás a hivatalos, akadémiai, tudományos keretek között a század elejére tehető (lásd: Eötvös Kollégium műhelyei), melyből minden szellemi áramlat meríthetett. 1919 után viszont, a befelé-fordulás magatartásmódjával jobban összefért a német orientáció, s jellemző a modern francia kultúrától való eltávolodás. A 20-as évek hivatalos kultúrafelfogásában és tudománypolitikájában ugyanakkor meghatározó az európaiságot el nem utasító, magyarságtudatot erősítő magatartás. A német szellem hatása kétségtől új lendületet ad számos tudományág fejlődésének (szintézisteremtő történetírás, szellemtörténeti irodalomtörténetírás, tudományos mítosz-kutatás). Ugyanakkor Laczkó Miklós figyelmen kívül hagyja, hogy a 20-as évek második felétől — éppen a szabad művészi szellemet képviselő irodalmi műhelyben — a Nyugatban, milyen hihetetlen módon megszorodnak a francia vonatkozású irodalmi cikkek. Igaz, se a francia állam nem fordít hivatalosan pénzt a francia kultúra Magyarországon való terjesztésére, se a magyar állam nem közeledik. Például Aurélien Sauvageot-nak parancsba adják, amikor Magyarországra utazik: ne barátkozzon a magyarokkal és ne nagyon írjon a magyarokról.² Trianon beárnyékolja a hivatalos kapcsolatokat, ám nem tehet semmit a szellem nyitottsága ellen. A szabad, kiemelkedő egyéniségű alkotók, Kosztolányi, Babits nem térnek le a korábban választott útról, s hívek maradnak a nemzetek feletti Európa-gondolathoz, azokhoz a tradíciókhoz, amelyek a 19. századi és 20. század eleji magyar kultúra

¹ Laczkó Miklós: Európa és Magyarország a 20. század első felében. = Magyar Tudomány, 1991/2. 132—142.

² Aurélien Sauvageot: Magyarországi életutam. Európa, Bp. 1988. 167.

és irodalom befogadókészségét jellemezték. Illetve: a párbeszéd szükségességét csak most fogalmazzák meg igazán. S körük szerveződik egy igazi franciás iskola.

E csakazértis dialógus szimbóluma lehet Kosztolányi Antoine Meillet-hez írt vitairata, nyílt levele, amely *A magyar nyelv helye a földgolyón* címmel 1930. július 16-án jelent meg a Nyugatban. Ugyanezt a tanulmányt a *Revue Mondiale* 1931. január 15-i száma a lap élén közli: *Défense d'une langue nationale* címmel, Gara László fordításában.³ A vitát mindannyian ismerjük. Kosztolányi fájdalmas és szenvedélyes hangon kér igazságot, s érvel a magyar nyelv élethez való joga mellett. A polémia két résztvevője eleve nincs egy súlycsoportban — Antoine Meillet világhírű, nagytekintélyű összehasonlító nyelvész professzor — s Kosztolányi a világ előtt ismeretlenül, a Meillet szerint „dirib-darab nyelvű, gyökértelen és nem régi civilizációs” nemzet nevében. Látszólag Kosztolányi marad alul, Meillet válasza sem méltatja. Valójában igazi dialógusra kerül sor, hiszen a Nyugatban megjelent cikkekre két párizsi újság is reagál: a *L'Opinion*, 1931. február 14-én (André Thérive, költő és műfordító) és a *Revue Franco-Hongroise*, áprilisi száma. A magyar nyelv élethez való joga mellett pedig Kosztolányi számtalan levélben és esszéjében érvel majd. Valójában tehát Meillet a vesztes, aki megelégedett önmagával, visszautasította a válaszdadás jogát. A franciák a vesztesek, akik — mint tapasztaltam — semmit sem ismertek-ismernek e vita lényegéből. A falat — ők húzták.⁴

E mesterséges fal áttörésére vállalkoznak a Nyugat esszéistái, kritikusai, tudósítói, újra és újra törekednek Párizs felé, mely második hazájuk, Franciaország felé, mely intellektuális bölcsőjük. Kosztolányi így vall erről egyik francia nyelvű publikátlan levelében: „A francia irodalmat nagyon régi és mély kapcsolat fűzi a magyarhoz. Mindig Párizs volt a nagy szerelmünk, mi, irodalmárok, Párizst imádtuk. Színházaink előszeretettel tűztek műsorra francia műveket, és e szimpátia a francia irodalom és színház irányában sohasem szűnt meg, még a háború alatt sem. A közeledés napról-napra erősödik...”⁵ E közeledés kézzel fogható bizonyítéka, hogy az Eötvös Kollégiumba kiváló francia tanárok érkeznek és tanítanak 1923—1931 között: Aurélien Sauvageot, François Gachot és Maxime Beaufort. Maxime Beaufort már 1914 előtt Pesten tartózkodik, mint francia nyelvtanár, majd 1926-ban újra visszatér Párizsból. Sauvageot-t, a francia és a magyar kultúra „kiváló összekötő tisztjét” (Bálint György nevezi így) 1923-ban küldi Antoine Meillet Budapestre, Gachot egy évvel később követi. Mindhárman gyakran publikálnak a Nyugat című folyóiratban, Gachot 1924-től a Nyugat francia tudósítója. Alig érkezik meg a magyar fővárosba, Gyergyai Albert irodalomtörténész segítségével tüstént bekerül a Nyugat folyóirat körébe, melynek patrónusa Osvát, olyan barátokkal körülvéve, mint Babits és Kosztolányi. Minden héten megjelenik feleségével Babitséknál, és sokat publikál

³ Kosztolányi Dezső: *A magyar nyelv helye a földgolyón*. = Nyugat 1931. július 16.
Gara László: *Défense d'une langue nationale*. 15 janvier, 1931.

⁴ Sebe Madácsy Piroska: *Kosztolányi et sa controverse avec Antoine Meillet*. = *Cahiers d'Études Hongroises*. Paris, 1990/2. 63—70.

⁵ Sáfár Györgyi: *Kosztolányi Dezső irodalmi hagyatéka*. Kosztolányi levelei ismeretlenekhez. = MTAK 11. Bp. 1978. Ms 46, 21/175.

a Nyugatban a francia irodalom tárgyköréből... Sauvageot-t Zolnai Béla, a szegedi egyetem francia professzora karolja fel, de Kosztolányival is hamarosan jóban lesz. E baráti kör tagjai missziót teljesítenek, s nemcsak a francia irodalmat képviselik nálunk, hanem a magyar irodalmat és kultúrát Franciaországban. Gachot-val kapcsolatban így fogalmazza meg ezt a Nyugat szerkesztője 1935-ben: „François Gachot, e cikk szerzője 10 év óta tartózkodik Budapesten. Mint az új francia irodalom munkása, és ismertetője, François Gachot ez évtized alatt számos magyar hívet szerzett kedves íróinak és költőinek, főképp a Nyugatban közölt kisebb-nagyobb cikkeivel, amelyek közül az első, Cocteuról, épp 10 éve jelent meg e hasábjokon. Amellett, mint a Nouvelle Revue de Hongrie s a Mercure de France munkatársa, a mi irodalmunkról is állandóan beszámol a franciáknak — s oly időkben, amelyek legalábbis a politika terén, nem voltak mindig legkedvezőbbek a francia—magyar közeledésre, az ő eleven, értékes és fáradhatatlan munkássága legalább a szellem terén próbálja elsímítani a félreértéseket.”⁶ 10 év summája egy rövid visszatekintésben: 1925-től 1935-ig.

Ha a Nyugat világirodalmi vonatkozású cikkei vizsgálgjuk ez időszakban, feltűnően sok a francia vonatkozású. Mintegy duplája, háromszorosa a német, illetve angol—amerikai irodalomról szólóknak. Míg a francia szépirodalom vers- és prózafordításainak zöme a Nyugat első nemzedékének tollából a tizedes években jelenik meg és számszerűen nem túl sok, addig 1925-től rendkívüli módon megsaporodnak a francia irodalom történetéről, az egyes írókról és műveikről szóló esszék és irodalmi kritikák. E franciás érdeklődés 1930-ban tetőzik, majd 1935 után ellanyhul (1926 — 21 cikk, 1927 — 29, 1928 — 23, 1929 — 15, 1930 — 38, 1931 — 11, 1932 — 14, 1933 — 12, 1934 — 13, 1935 — 35). A francia irodalom iránti rajongást a francia kormány kitüntetésekkel honorálja: a Becsületrend lovagjává avatja Osvát Ernőt (1930) és Kosztolányi Dezsőt (1932). Ez a figyelmesség nem is annyira a szerkesztő személyének, mint inkább a Nyugat humanista irányának, nemes európaiságának szól.⁷ Ez a Nyugat francia kitüntetése.

Emeljünk ki néhány évfolyamot a legérdekesebb írások vonatkozásában. Az 1930-as évfolyamban Gyergyai Albert Paul Valéryt fordítja, André Gide-ről, Jean Mistrel-ről ír kritikát, Benedek Marcell André Maurois: Byron című regényét méltatja, Sauvageot Jules Romains szerelmes regényéről ír, Gachot Léon-Paul Fargue-ról, annak költészetéről szól.⁸ Az évfolyam 2. része még gazdagabb, a kötet lírai vallomásai a magyar költői magatartásforma változását jelzik, hogy csak Kosztolányi két nagy versét: az Életre — halálra és az Európa címűt említsük, magyarság és európaiság vállalását. A francia tabló kiszélesedik — Gyergyai Albert három cikke több műfajt érint: Paul Claudel drámáit, François Mauriac regényeit és Jean Paulhan — a Nouvelle Revue Française szerkesztőjének novelláit. Gyergyai Albert Paul Valéryről nagy terjedelmű tanulmányt is ír, vagy olyanokat bevesz a sorba, mint Ramuz, Jacques Chardonne és Colette, már csak

⁶ Nyugat, 1935. 1. 352.

⁷ A Nyugat hírei. 1930. 1. 485.

⁸ Nyugat, 1930. 1. 335., 77–78., 658., 742., 743.

azért is, mert mások, mert különböznek.⁹ Sauvageot szemléljében Roger Martin du Gard Thibault családjá egy nagy magyar művel, Babits Halálfiával szerepel egy sorban. „Igaz, hogy stílusa nem éri el Babits regényének költőiségét, s epikai menete sem nyit olyan egyetemes horizontot; azonban az alakok változatos gazdagsága s a cselekmény mozgalmas és bonyolult panorámája a magyar regény magasságig ér el. A Thibault család története a mai francia világnak a polgári színjátéka, a Halálfiái viszont a magyar polgárság éposza. A kettő együtt, egymás mellett és némileg egymással szemben, mintegy új jelentőséget nyer s nagyobbá nő az olvasó szemében”.¹⁰ Sauvageot gálánsan udvarias — nem nagyon szereti Babits regényeit (túlságosan franciásnak tartja, számára az az igazi magyar irodalom, amelyből „a magyar föld illata árad”, ezért Du Gard mellé állítja, sőt fölé emeli. Igaz, később lefordítja majd a Timár Virgilt — megjelenik a Cabinet Cosmopolite-ban.

A másik oldal bemutatására vállalkoznak François Gachot és Gara László. Az Ady franciául című írásban François Gachot elégedetlen Fóti Lajos fordításával s alig várja Aurélien Sauvageot-nak, a legelső francia Ady-ismerőnek rég tervbe vett Ady könyvét. Gara László Magyar irodalom Franciaországban című írása arra figyelmeztet — ne legyenek illúzióink. A francia nagyközönség annyit sem tud a magyar irodalomról, mint mi az új görög széppróza fejlődéséről, persze más nemzetek kultúráját sem ismerik jobban.¹¹

Mégis van néminemű változás, „az irodalmi köldöknézés korszaka” a végét járja és lehetséges, hogy egy nap Párizs kapui mégis csak megnyílnak az idegen kultúrák előtt. Kiket kellene bemutatnunk nekik? A Nyugat nagy generációjának és a fiataloknak a regényei között kell keresnünk olyanokat, amelyeknek mondanivalója elég súlyos és magyarságuk elég emberi ahhoz, hogy a francia olvasó felfigyeljen szavukra. Az ajánlott írók pedig Móricz, Tersánszky, Kosztolányi, Babits. A cikk tanulsága: a franciák egyáltalán nem várnak bennünket tárt karokkal, de még csak nem is kíváncsiak reánk. Kivéve ezt a néhány, Pesten élő franciát, akik közben kiválóan megtanulnak magyarul.

A világirodalmi válogatások egyre inkább olyan irodalom felé irányulnak, melyek nemcsak a korból jönnek, a kor világnézetéből szűrődve: hanem a kornak szólnak, fontos biztatással, választ hozva neki s választ várva tőle. Ez az új klasszicizmus felé törekedő mai író töprengése, Babitsé. „Hinni és hitet adni, elfogulatlan és teljes művészetet.” Ez az új-klasszicista irodalomszemlélet jellemzi Babits és a franciák kapcsolatát, ítélő erejének okosságát. A kortárs francia irodalomban az élet pezsgését szereti, ezt a fáradatlan tevékenységet állítja szembe az „ázsiai lusta búval”, a „magyar tétlenséggel”.¹² Mint szerkesztő, a Nyugatban bő és állandó teret ad a francia könyvismertetéseknek, a Nouvelle Revue Française-en át figyelemmel kíséri minden új nevet, minden valamirevaló mozgalmat (a

⁹ Nyugat, 1930. 2. 67–71., 632–640., 660.

¹⁰ Nyugat, 1930. 2. 874.

¹¹ Gachot: Ady franciául. Nyugat, 1930. 1. 319. Gara László: Magyar irodalom Franciaországban. Nyugat, 1930. 1. 810.

¹² Vö. Gyergyai Albert: Babits és a franciák. 1941. in: Védelem az esszé ürügyén. Szépirodalmi, Bp. 1984.

Pen Clubok budapesti kongresszusán 1932-ben francia nyelvű előadást tart a költő magatartásáról a nagy válságok idején). A legnagyobbak számára: Baudelaire, Flaubert és végül Proust, akit Dante-hoz hasonlított: „Az eltűnt idő egy hatalmas zárómű, a dantei komédia párja, betetőzi korát, az életből nőtt ki és egy egész életet foglal össze...” A kiválasztottak között van André Gide, aki a klasszikusan tudatos művészetet adja. Táplálóját: életének és művészetének tökéletes harmóniája. Ő a bátrak írója, a kérdések költője és a legszabadabb szellem.¹³

A francia irodalom magyar közvetítői között kétségtelenül élen jár Gyergyai Albert, az Eötvös Kollégium tanára. A kezdetben kontroll nélküli, átlagos francia rajongóból, aki egy „tucatregényben” is rejtett, franciás szépséget lelt, 1935-re remek, kielégtető válogató lesz. Ezt bizonyítja a Nyugat kiadásában megjelenő Mai külföldi Dekameron 1. kötete, a kortárs francia irodalom bemutatása. Gyergyai Albert remekbe szabott kis tanulmányainak karján felvonul a francia novella — az ő kitűnő fordításában.¹⁴ Hevesi András szerint Gyergyainak köszönhetően a francia ízlés új korszaka köszönt be nálunk. Ahogyan a Gyergyai Albert által szerkesztett Mai francia Dekameron indítja a Nyugat külföldi novellagyűjteményeinek sorozatát, nemcsak a véletlen műve, hanem jelkép és hitvallás. „Szép bizonyítéka a Nyugat hajlékonyságának és megújuló képességének, ebben a Dekameronban nyoma sincs az 1910-es nyugatosságnak, sem a boulevard-szellemet kedvelőnek, sem a rothadás romantikájának. Ezek a novellák: az igazi irodalmiságot hordozzák: a nyelvi kifejezés személytelen eleganciája a köntös, amely egyszerre védelmezi és díszíti az érzelmet és a gondolatot, a semleges váz, amelyre a legszemélyesebb mondanivalót vetítik. S tudatosan vállalt, önmaga elé tűzött mondanivalót... Ma megint az ész uralkodik, az új klasszicizmus az impresszionista ködök helyett.”¹⁵

E francia írók mondanivalója szélesebb, mint a régi klasszikusoké, nyugtalanítóan vegyes, sokrétű lelkeket ábrázolnak. Duvernois kivételével valamennyien a Nouvelle Revue Française írói. Ez a folyóirat ugyanazt a szerepet tölti be Franciaországban, mint nálunk a Nyugat. Jellemzőjük: tartózkodás, tépelődés, választékosság. Mauriac — a verejtékes lelki tépelődés; Duvernois és Maurois az elegáns szépség; Roger Martin du Gard — az igazi klasszikus francia novella képviselője — a nemes fegyelmezettség és bölcs realizmus; Duhamel — a töprengő intellektualizmus és paraszti nyersség. Cocteau és Giraudoux képviselik a szeszélyt, Cocteau kissé fagyos és eltökélt. Helyet kap itt Jouhandeau és Supervielle. Gyergyai Albert magas színvonalút és jellemzőt válogat, kiválóan fordít. A mai francia Dekameron úgy, ahogy van, fordulatot jelent a francia szellem magyarországi történetében. Ezt az új szellemet teljesíti ki Gachot cikke Aragon: A bázeli harangok című regényéről, Gyergyai Albert kritikája André Gide naplójáról, vagy Szávai Nándor esszéje Jean Giraudoux *Harc az angyalal* című Gyergyai fordításáról, a költői regény megszületéséről, Márai Sándor: Jules Renard naplójáról, hogy csak a legérdeke-

¹³ Gyergyai Albert, *Nyugat, Irodalmi Figyelő*, 1930. 77. — Jean Cocteau is az újak közé tartozik, az *Enfants terribles* című regényét Gachot ismerteti. 1930. 78.

¹⁴ Gyergyai Albert: Mai külföldi Dekameron. 1. 1935. Ísm.: Földi Mihály, *Nyugat*, 1935. 1. 10—13.

¹⁵ Hevesi András: *A francia ízlés új korszaka. Nyugat*, 1935. 1. 14—17.

sebbeket említsük.¹⁶ Valamennyi esszé, kritika, ismertetés — újjáteremtés is, dialógus a javából. 1935-ben egyre inkább szükség van erre: hitet tenni a haladás mellett. Vendredi címmel hetilapot indítanak a haladó francia írók: Jean Cassou, André Chamson és Gide. Gyergyai azonnal felhasználja az alkalmat, hogy Gide új írói hitvallásából néhány mondatot fordítson, a Nyugat olvasói számára, s ez üzenet jellegű legyen magyar író társainak. „Testvér, ne fogadd el az életet, úgy, ahogyan az emberek nyújtják. Ismételd szüntelenül: csak rajtam múlik. Csak a gyáva nyugszik bele abba a rosszba, ami az embertől függ...”¹⁷

Gide hite Gyergyaié is, egy külön, egy ezután eljövendő emberiségben, a dialógus lehetőségében, az áhított egységes Európában. Tisztában vannak azzal, hogy az a kultúra, amelyik visszautasítja a dialógust, amelyik megelégszik önmagával és mindenre van kész válasza, vita nélkül — ezzel a gesztussal aláírja a saját halálos ítéletét.¹⁸ Vagyis, Babits szavaival: „Egy nemzet annyit ér, amennyi a műveltsége, a kultúrája. És a kultúrának nem elpusztítani, hanem gazdagítani kell egymást — egyik nyelv a másikat, egyik gondolkodásmód a másikat, egyik műveltség a másikat.”¹⁹

Az Osvát és Babits szerkesztette Nyugat ezt a koncepciót próbálja megvalósítani, ahogyan a francia szellem 1925—1935 közötti jelenlétének e rövid, vázlatos vizsgálatával bizonyítottuk.

¹⁶ Nyugat, 1935. 1. 350—352., 516—518.; 1935. 2. 53., 466.

¹⁷ Nyugat, 1935. 2. 500.

¹⁸ Vö.: Denis de Rougemont. Idézi: Kiss Gy. Csaba: Párbeszéd Európaért. = Hítel, 1990/24. 40.

¹⁹ Babits Mihály: Az igazi haza. In: Arcképek és tanulmányok. Szépirodalmi, Bp. 1977. 63—64.

PIROSKA MADÁCSY

FRANZÖSISCHER GEIST IN DER ZEITSCHRIFT NYUGAT (1925—1935)

Ab 1925 entfaltete sich die organisatorische Rolle der Zeitschrift Nyugat, neben der Veröffentlichung literarischer Werke wurde nämlich die kritische Stellung zum Ausdruck gebracht. In der zweiten Hälfte der 20-er Jahre wurden in dieser Offizin des freien künstlerischen Geistes literarische Aufsätze französischer Relevanz im steigenden Masse publiziert. Dieses französische Interesse erreichte seinen Höhepunkt in dem Jahre 1930, nach 1935 nahm allmählich ab. Eine französische Schule bildete sich in dem Kreis von Kosztolányi und Babits heraus, deren Vertreter die französischen Lehrer des Eötvös-Kollégiums, Maxime Beaufort, Aurélien Sauvageot, François Gachot (gleichfalls französische Korrespondenten der Zeitschrift Nyugat) und die jüngeren Schriftsteller-Kritiker wie Albert Gyergyai, Marcell Benedek, László Gera, Nándor Szávai und Sándor Márai waren.